

**Ліцей №1 м.Копичинці
Копичинецької міської ради
Чортківського району Тернопільської області**

Мимрик Михайло Романович

**УКРАЇНСЬКИЙ МУЗИЧНИЙ ФОЛЬКЛОР ЯК ЗАСІБ
ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ**

Науковий керівник:
доктор педагогічних наук,
професор Лабунець В.М.

Кам'янець-Подільський - 2021

ЗМІСТ

| | |
|---|-----------|
| Вступ..... | 3 |
| Розділ I. Значення музичного фольклору в естетичному вихованні..... | 4 |
| 1.1. Народна пісня в українській сім'ї..... | 4 |
| 1.2. Виховання у дітей працелюбності засобами української народної пісні..... | 8 |
| 1.3. Фольклор у музично-творчому розвитку дітей..... | 12 |
| Розділ II. Формування духовності учнів засобами музичної народної творчості..... | 18 |
| 2.1. Шляхи впровадження музичного фольклору в естетичному вихованні учнів... | 18 |
| 2.2. Педагогічне значення українського дитячого фольклору..... | 21 |
| Список використаних літературних джерел..... | 26 |

ВСТУП

Останнім часом у зв'язку із відродженням української національної культури значне місце на уроках музики в загальноосвітній школі починає займати народна пісня, хоча в радянський період її значення в цих процесах не ігнорувалося, зате було зведене до мінімуму. В першу чергу її націє творчий постулат не збігався з комуністичною доктриною, бо остання повністю базувалася на космополітичних засадах.

Плекати людину сприйнятливою до прекрасного – це проблема, в якій нерозривно поєднанні завдання естетики – науки про мистецтво – і завдання етики вчення про мораль, про норми ставлення людей до суспільства й одне до одного. Народне мистецтво - душа народу. Від того, як його знають, вивчають, складається уявлення про те, які наші вподобання. Кожна пісня несе слухачеві не тільки зміст і мелодію, але й те, чим живе народ, його сподівання, переживання, надії.

На значущість і необхідність удосконалення навчання, навчально-виховного процесу наголошується у «Законі про освіту». Низка сучасних вчених педагогів-музикантів плідно працюють над проблемою духовного виховання учнів, вивчення творів народної творчості у центрі уваги їх робіт. Зокрема це .А.Т.Авдієвський, А.І.Болгарський, А.Р.Верещагіна, З.З.Жофчдик -та ряд інших вчених. У сучасних умовах, коли відроджуються національні школи, ми маємо звертатись до народних джерел. Велике значення у духовному вихованні школярів має приділятися вивченню фольклору.

РОЗДІЛ І. ЗНАЧЕННЯ МУЗИЧНОГО ФОЛЬКЛОРУ В ЕСТЕТИЧНОМУ ВИХОВАННІ УЧНІВ

1.1 Народна пісня в українській сім'ях.

За процесом становлення музично-пісенної культури в українській сім'ї можна прослідкувати по краплині вибірюючи матеріали з робіт етнографів, фольклористів тощо. Наприклад, Філарет Колесса вважав, що джерелом української музично-пісенної культури є обряд: "... під охороною обряду народні пісні вдержуються найдовше".

З висновками Ф. Колесси збігаються й твердження Василя Скуратівського, котрий досліджує культуру, побут, звичаї українців. Він вважає, що найдавніший і найпоетичніший вид народної творчості - веснянки. А зародились вони "... ще в глибокій давнині, коли наші предки-язичники річний відлік часу пов'язували з приходом весни".

За давніх часів наші пращури сприймали початок нового року як оновлення і святкування його разом з пробудженням природи - весною, Веснянки відбивали настрій очікуваної радості, тепла, здоров'я, сили. У них вшановувалася природа, передавалися бажання щасливих змін в особистому житті. За формою то були рухливі хороводи із співом, пантомімою, яка ілюструвала текст.

Виконувались веснянки поза приміщенням. Розпочинали їх співати, "як город починається", тобто тоді, коли розпочинали польові роботи.

Найбільший розпал веснянок припадав на середину Великого посту, тому християнство заборонило веснянки, як і будь-які пісні й забави, під час постів.

Саме тому вони й не зазнали перетворювальних змін, як колядки та щедрівки, і тому можуть правити за зразок світосприйняття наших пращурів.

Музично-пісенна культура споконвіку була невід'ємною часткою життя українців. Свідченням того є розмаїття жанрів та тематики народної музичної творчості: думи, історичні пісні, пісні-хроніки і балади, пісні про кохання і

родинне життя, колискові, жартівливі, пісні-тапки й приспівки до танців, застольні співи, коломийки, козацькі, рекрутські, чумацькі, пісні про панщину, заробітчанські, пісні неволі й боротьби, пісні про сирітство, наймитування, про приймацтво тощо. У кожному підборі можна знайти чинники, за якими певні пісні кожного жанру природно об'єднуються. Так пісні про кохання можна згрупувати за ознакою: щасливі - нещасливі. У свою чергу "нещасливі" поділяються на пісні про кохання без взаємності, про зраду, про так званий трикутник тощо.

Якщо продовжити поділ пісень, заглиблюючись у тонкощі їх змісту, врешті-решт вони вишикуються в низку, що супроводжуватиме людину від народження через усе життя і до останнього подиху.

За народними піснями можна вивчати побут, ставлення громади до тих чи інших вчинків її представників. Немає такого повороту людської долі, який би не згадувався в українській народній музично-пісенній творчості.

Як за лініями долоні можна визначати характер людини, так за формою, будовою народних пісень - характер народу. Наприклад, як відзначав Ф.Колесса, в українських піснях мелізматика не порушує їхньої основної мелодії, а в російських мелодіях губиться в чудних витяганнях, любуваннях прикрасами. Це спостереження відносно мелізмів зумовлене не особливостями підходу до будови українських і російських пісень, а особливостями неоднакового світосприйняття, яке таким чином віддзеркалюється.

Народна музично-пісенна творчість своєю структурою, діапазоном мелодій, складом виконавців може дати характеристику народу. Цю особливість відзначав Микола Лисенко, характеризуючи українців за їхньою пісенною творчістю. У листі до Ф.Колесси читаємо: "...на превеликий, тяжкий жаль у Вас в Галичині немає гуртового співу, він давно вмер, зник. Гуртовий спів існує, розвивається там, де жилось вільно, де сам народ жив на своїй волі, сам і правував, і порядкував у себе. А сердешна Галичина жила у неволі людській. Вільно було мугикати хіба самому собі під ніс, а гуртовому співові не вільно було лунати — розлягатися по степах, луках, гаях, полонинах...Нема гурту,

нема й підголосків до основного мотиву, нема й зародка гармонії, контрапункту. У нас дівчата, молодиці, коли часом у двох співають пісню, ніколи не ведуть її в унісон, а завжди у два голоси співають, то розглядаючись, то сходячись".

Співзвучні спостереження знаходимо у Гната Хоткевича, який у своєму творі "Довбуш" подає здивування одного з героїв - бурлаки Михайла з Полісся: "Михайло дивувався, що у гуцулів усі майже пісні на один голос", - і далі, - "От почав учити хлопців колядки... Та що ж... Мотив то ще кой-як вивчили гуцули, а вже вторити, держати бас - ніяка сила. Бився, бився Михайло, та так і плюнув. Не можуть, ну не можуть. Ні підголоска взяти, ні басувати.

- Чи вам ведмідь на вухо наступив, чи чого ви такі не понятливі? У нас зійдуться троє - і любу пісню заспівають на три голоси. А зійдуться четверо - на чотири.

Дивується Михайло і не може зрозуміти. Тим більше, що як затягне гуцулів своєї "Ой, забарився місяць у крузі" та з усякими завитушками, прикрасами, та під флюяру - красаота. Заслухається Михайло. Дивує його, що і в один голос, а красиво!".

В українській сім'ї викристалізувалась і до недавнього часу традиційно свято зберігалася система естетизованого світосприйняття.

Тільки-но з'явившись на світ, дитина чула примовку, яку співала повитуха, обмиваючи немовля. "Купалися ластів'ята та в чару-водиці, щоб були ми чорноброві та ще й білолиці. У любистку купалися, живу воду наливали, щоб здоров'я тіло мало, лиха-горенька не знало".

На жаль, збірники фольклору нерідко подають лише слова творених народом музично-пісенних мініатюр. Одна з причин цього явища, безумовно в тому, що мелодії, на які лягали слова, містили чверть тони й не укладались у систему існуючого нотного запису. Сучасних технічних засобів, зрозуміло, ще не існувало.

Але вслухаємося у слово вимову поданої примовки. Навіть без

мелодійної основи вона заворожує, дихає навіюванням, яке приховане в символіці "ластів'ят", у "чару-водиці" тощо.

Примовки переमेжовувалися з колисковими, які співали як оберіг. Мати не вивчала педагогіку, але привчала дитину до краси, вишиваючи її сорочечку по коміру, низу та рукавах тому, що це теж був оберіг. Дитина прилучалася до прекрасного, вивчала мову на піснях, забавляннях, засвоюючи як змістові, так і мелодійні інтонації й звороти.

Продовжувалася така освіта на вечорницях. Щоб у них брати участь, парубки повинні були скласти своєрідні іспити на вміння грати на музичному інструменті, співати, танцювати. У дівчат були свої випробування. Удосконалення музично-виконавської майстерності відбувалося під час обрядових свят.

Така традиційна система музичної освіти, яка споконвіку зберігалася, призвела до генетичного закріплення тонкого музичного відчуття і надзвичайної співучості українців. Цю думку висловлював не один з фольклористів. Наведемо слова Ф.Колесси, якого Бела Барток назвав одним з найбільших слов'янських етнографів: "З усіх галузей народної творчості найбільш характерною для духу українського народу є його народна музика. Український народ, обдарований вже від природи тонким музичним почуттям і незвичайною співолюбністю, впливає у музиці свою сердечну, з глибин душі пливучу сповідь. У музиці з найбільшою безпосередністю відкриває він свою душу, свою палку, розміряно-меланхолійну вдачу".

Потрібно зазначити, що введення християнства дало поштовх до створення народних пісень релігійного змісту. У церковному хорі, як правило, співали представники старшого покоління родини: батьки, батьки батьків. З дітей - переважно хлопчики. Діти в сім'ї навчалися церковному співу від дорослих або дітей, які відвідували хор. А також під час суботніх і недільних богослужінь, які вимагали обов'язкової присутності. Відвідування служби було додатковим фактором формування музичної культури народу.

Підсумовуючи, наголосимо, що система естетизованого

світосприйняття, провідною ланкою якої є музично-пісенна освіта, ще до недавнього часу функціонувала, зберігаючись родиною та її оточенням. Нині вона штучно зруйнована за відомих обставин нищення української культури. Зважаючи на невичерпність віками сформованого музичного потенціалу українців, виникає потреба принципово нового підходу до музичного виховання й навчання, піднесення вивчення рідної мови.

У цьому процесі не останнє місце належить сім'ї, як апробованому часом осередку музично-пісенних традицій.

1.2. Виховання у дітей працелюбності засобами української народної пісні

Важливим засобом виховання молодого покоління в українській народній педагогіці здавна були календарно-обрядові пісні які супроводжували річний аграрний цикл. Ще з дохристиянських класів вони стали поетичним супроводом виснажливої землеробської праці, окрилювали, надихали на переборення труднощів, тамували душевні болі, підносили настрій, множили сили.

Народна пісня полонила серця дітей, ронила в них зерно любові до праці, поваги до хліборобського заняття. Візьмемо для прикладу засівальну пісню циклу зимових свят "Ходить Ілля на Василя". У ній шанований українцями святий змальований в образі хлібороба:

Ходить Ілля на
Василя Носить
пугу житню,
Де замахне -
жито росте,
Роди, Боже,
жито,
пшеницю І
всяку

пашницю.

Бажала селянинові достатку, успіху в господарюванні, доброго врожаю і пісня колядка:

Дай же вам, Боже, широкі ниви,
А на тих нивах рясні ячменя,
В перо перисті, в зерно зернисті,
В зерно зернисті, в колоси колосисті.

Колядки-побажання гіперболізували можливі плоди хліборобської праці. Але саме в такому перебільшені й полягала їх пророкуюча, магічна, заклиналина сила. Обряд велить, щоб колядки та щедрівки виконувалися дитячим чи молодечим гуртом. Це ще більше посилювало їх магічний ефект і мало виховний вплив. У свідомості молоді людини формувалось уявлення про ідеал людського щастя, доброї долі: міцна працьовита родина, незрадливе здоров'я, тепла та затишна оселя, достаток у господарстві, можливість працювати й споживати плоди своєї праці.

Велике виховне значення для молоді мала й аграрна гра, що входила до комплексу календарної обрядовості. У ній імітувалась оранка (плугом "орали" сніг), засів (обійстя посипали зерном), збір урожаю. З часом магічний зміст образного "програвання" усіх етапів трудового процесу призабувся, але залишилася пісня, яка знайомила молоде покоління з усіма стадіями трудового процесу та сільськогосподарських робіт.

У веснянці "Льон" дівчина співає-запитує матір, як льон сіяти, вибирати, молотити, мочити, витягати, сушити, терти, прясти, ткати. Так пісня вводила дитину в коло традиційних трудових обов'язків. Початок роботи пов'язувався з дією вищих, чарівних сил, що допомагають селянинові. Далі на допомогу приходить сама природа, і, нарешті, завершують справу вмілі руки хліборобів:

Орел поле ізорав,
Пшеницю засіяв,

Крилечками зволочив,
 Дрібний дощик примочив.
 Щоб косарі скосили,
 Молодиці згребли,
 А дівчата зв'язали
 На коровай держали.

Ця пісня відображає зв'язок трудової, родинної та шлюбної тематики в пісенному фольклорі українців. В іншій, русальній пісні, цей зв'язок проступає ще виразніше. Дівчина співає-гадає про свою долю: кому вона буде милою, "чи ратайку - дай Боже! Чи лінтяйку, - крий Боже!".

Як бачимо, уявлення про щасливий шлюб народна мудрість пов'язує з трудовими заняттями подружжя, стверджує, що надійний шматок хліба можна мати від хліборобської праці. Саме цю думку й доносить до свідомості молодої людини русальна пісня.

Глибокою любов'ю до рідної землі пройняті жнивварські та косовицькі пісні. У них - тепло літнього сонця, свіжість вранішніх світанків, прохолода довгих вечорів, спокій зоряних ночей, аромат достиглого жита та пшениці. Навіть мотиви важкої праці під виснажливим пекучим сонцем виграють іскорками сподівання на щастя вечірніх молодечих побачень, кохання одруження. Пісня викликає дівчину-жницю:

Ой жни, дівча, пшениченьку
 Та й не думай собі,
 Буде тота пшениченька
 На коровай тобі!

Пісня, як чиста джерельна вода у спеку, відновлювала сили, полегшувала тягар монотонної праці, а іноді стимулювала, жартома підганяла проворних у роботі:

Ой я жала, жала
 І дуже пильнувала -
 У день по три копи нажинала.

Я ж думала, що три копи,
Оглянулась - аж три снопи.

Мотиви величання трударів звучали в обжинкових піснях. Вони формували у свідомості молодого покоління уявлення про дійсні та примарні цінності. Женці, вертаючись із поля, несли господареві останнього снопа та вінок, сплетений із колосків, і співали:

Прочини, господарю, ворота,
Занесли тобі віночка із золота;
Він не із золота, а із жита,
Та дозволь тобі, Боже, спожити.

Величання трударя в апогеї його устремлінь - хіба це не зміцнення його духу? Хіба це не приклад для його нащадків?

"Програвання" хліборобських робіт мало вплив на підсвідомому рівні. Воно створювало в дітей, молоді особливий психологічний стан внутрішньої налаштованості на трудові дії

З весняних пісень линуть слова, що мотивують працю, детально описують послідовність трудових процесів. Ці пісні ніби задають програму дій, чітко окреслюють етапи роботи.

Літо - це апогей хліборобського року, пора найбільшого напруження сил, праці майже без перепочинку. Народний геній тонко підмітив і відобразив у пісні всі психологічні стани людини, включеної до тривалого трудового процесу. Тому жнивні пісні часто звучать як стимул до праці, особливо для молоді. У жнивних піснях думка про втому переплітається з жартом, легкою іронією, зверненням до природних сил за підтримкою. Женці просять сонечка, щоб воно не сходило так рано і не заходило так пізно, щоб продовжувало години перепочинку. Вони просять дощик, щоб дав їм відпочинок хоч на часинку. В обжинкових піснях звучить радість, гордість за результати праці, величання хліборобів.

З текстів календарних пісень чітко постає одвічна тріада "Бог - природа - людина". Бог отець уособлює для хлібороба благословення, прихильність

вищих сил. Мати-природа дає наснагу, натхнення в праці, допомагає людям дощем, сонцем, теплим вітром. У тріаді поруч з Богом і природою людина посідає останнє місце, але саме для неї звучать найвеличніші слова. Навіть пісня про невірних трудівників звучить як легка іронія, а не дошкульний жарт.

Таким чином, обрядові пісні хліборобського року своїм поетичним словом не лише вводили дитину у світ дорослого, трудового життя, а й допомагали їй осягнути філософську картину світу, зокрема, усвідомити роль праці як основи людського буття.

1.3. Фольклор у музично - творчому розвитку дітей

У процесі підготовки до уроків музики й позакласних заходів доцільно добирати українські народні приказки, загадки, вірші, ритмізувати й мелодизувати їх і надалі використовувати як можливі варіанти в роботі з учнями.

Наприклад, скоромовки можна застосувати для розвитку не тільки розмовної, а й співацької дикції. Мелодії на тексти скоромовок мають бути нескладними, інакше їх важко співати у швидкому темпі:

Якось Яків сіяв мак,
Так-сяк, абияк.
Виріс ярий Яків мак,
Та щось коле, як їжак.

Мурлика муркоче –
Морозива хоче.
Мурлика руденький,
Замерзнеш, дурненький!

Для розвитку творчих здібностей школярів можна використати тексти загадок. Учитель створює на відповідні слова мелодію, враховуючи, що відповідь доспіває хтось з дітей

Наводимо приклад загадок:

1. Я вухатий ваш дружок,
В мене сірий козушок.
Куций хвостик, довгі вуса,
Я усіх-усіх боюся.
Де ж цей шустрый побігайчик?
Ось він бачте?
Так це ж зайчик!

2. В мене ніжка одна -
Чобітка не маю,
І хоч я без голови,
Шапку надягаю.
Хто ж це? Тричі повтори! -
Гриб, гриб, гриб.

3. Я падаю на ваші хати,
Я білий, білий, волохатий.
Я прилипаю вам до ніг
І називаюсь просто сніг.

4. Хто з хвостиком і з вушками?
В кого лапки з подушками?
Як ступа, ніхто не чує,
Тихо крадучись, полює.
І маленькі, сірі мишки...
Утікають геть від кішки.

Один з найпопулярніших і найулюбленіших дітьми жанрів народної літературної творчості - казка. В українському казковому епосі типовими персонажами є хитра лисиця („Лисичка Сестричка", „Лисиця-кума"),

дурнуватий вовк („Вовчик-братик", „Зовк-панібрат") і наївний заєць („Зайчик-побігайчик"), часом також кіт, коза, собака й кінь.

У процесі підготовки до уроків музики й позакласної роботи вчителів бажано створити інструментальний супровід до народних казок. Водночас треба врахувати, що в музиці мають бути відбиті манера поведінки тварин, їхній зовнішній вигляд. Так, лисицю в казках зображують, як улесливу, хитру обманщицю, вовка - нерозумним, простуватим, собаку - розумною, відданою людині; зайця - боягузливим, ката ледачим; півня - горланем і самовпевненим.

Створити інструментальний супровід можна до таких українських народних казок, як „Лисичка в суддях", „Піддурена ворона", „Як лис розводив курята", „Жаба боязкіша від зайця", „Лисове серце", „Про вовчика-братика й лисичку-сестричку", „Дід, баба і вовк-колядник", „Як Миша віддячила Левові", „Мишача рада" тощо. Ці й інші казки цікаві насамперед тим, що в них засобами сатири й гумору, індивідуалізованої мови з примовками, афоризмами, жартами відбито риси національного характеру українського народу.

Було б доцільно, щоб учитель зміг створити не тільки інструментальний супровід до українських народних казок, а й вокальні фрагменти - адже в окремих казках ті чи інші персонажі розмовляють іноді мовою поезії, яку можна мелодизувати.

Наприклад, пісенька Колобка з однойменної казки:

Я по засіку метений,
Я із борошна спечений.
Я від баби втік,
Я від діда втік,
Я від зайця втік,
Я від вовка втік,
Від ведмедя втік,
То й від тебе втечу!

Хитра лисичка - персонаж казки „Кіт, кріт, курочка й лисиця" - хоче вкрасти курочку і співає таку пісеньку:

Курочко, курочко,
 Масляна голівочко,
 Одсунь віконечко
 Та глянь на сонечко.

Довірлива курочка, яку викрала лисиця, просить своїх друзів прийти на допомогу:

Коте, коте і ти, кроте!
 Несе мене лиска на лисому хвості
 По лисому мості, з гірки на долинку
 Та й у свою хатинку!
 Вірні друзі намагаються перехитрити лисицю:
 Ду-ду, ду-ду в дудочку,
 Скри-пу, скри-пу в скрипочку!
 А в лисички новий двір,
 Чотири дочки на вибір, п'ята вона.
 Вийди сюди!

Так народні казки за умови співтворчості вчителя перетворюються в музичні, які можна інсценувати з дітьми.

Крім казок. Можна інсценувати також українські народні пісні, насамперед пов'язані з певними рухами (наприклад: „Ой є в лісі калина"), а також жартівливі: „Веселі гуси", „Грицю, Грицю, до роботи", „Два півники" „Танцювали миші", „Та орав мужик край дороги" тощо. Інсценування пісень подобається дітям, сприяє посиленню інтересу до музичних занять.

Під час виконання співацьких імпровізацій можна використати тексти народних примовок, лічилок. Наприклад:

Їхав пан через лан,
 Бричка гуркотіла,
 А як Ганя сіла в бричку,

Бричка загуділа
Ой Микито, Микито,
Вигнав воли на жито,
А сам пішов до хати
Вареники вплітати
Котилася торба з великого горба,
А в тій торбі хліб та пшениця,
З ким хочеш, з тим поділися.
А Степан — Степанок
Поїв бабин медок
І сховався в куток.

Корисне творче завдання для учнів III - IV класів — пошук українських народних пісень, які можна виконати каноном. Це спонукає дітей згадати знайомі мелодії і за допомогою внутрішнього слуху уявити їхнє звучання.

Для розвитку музичного мислення школярів бажано показати їм, що можливі різні варіанти виконання каноном однієї і тієї самої мелодії. Так, в українській народній пісні «Галя по садочку ходила» нижній голос може вступати не тільки з другого, а й з третього такту. Доцільно виконати обидва варіанти й запропонувати дітям визначити, який з них їм більше сподобався. Можна також імпровізувати підголоски до головної мелодії.

Бажано, щоб народні пісні діти засвоювали не тільки у співацькій діяльності, а й під час інструментального музикування. Як вже було зазначено, на теми українських народних пісень композитори створили ряд варіацій (зокрема для фортепіано). Виконуючи у класі такі твори, можна запропонувати учням акомпанувати на дитячих музичних інструментах. Спільними зусиллями створюють своєрідні «партитури».

Важливою умовою успішного опанування українських народних пісень є творче ставлення вчителя до роботи: це й створення «партитур» для класного оркестру, і виконання власних інструментальних варіацій, і

підготовка співацьких вправ на матеріалі народних творів, і використання можливостей для їхнього інсценування. Не в кожному класі діти вільно виконують запропоновані їм творчі завдання, через те вчитель має заохочувати їх і поступово долучати до творчої діяльності.

Виконуючи і слухаючи разом з учнями народні пісні, вчитель має прагнути зреалізувати один з головних принципів музичного виховання — єдності раціонального та емоційного. Оскільки елементи аналізу можуть знизити рівень емоційності під час сприймання й виконання пісень, потрібно звертати увагу на почуття та емоції, передані в піснях, а також на виразність мови, міміку. Посиленню емоційності виконання сприятиме метод пластичного інтонування.

РОЗДІЛ II. ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЗАСОБАМИ ФОЛЬКЛОРУ.

2.1. Шляхи впровадження музичного фольклору в естетичному вихованні учнів.

То велика сила - українська пісня. Пісня - велична і могутня, бо несе розуму те, що душі відомо, промовляє до кожного людського серця, до кожної клітинки.

Пісня - це не тільки робота голосових зв'язок, це робота душі і розуму, усвідомлення Божого призначення кожного з нас на цій землі, зв'язок між минулим і майбутнім. Відомо, що уявлення дитини про навколишню реальність започатковуються ще до народження через звуки, що йдуть від матері.

Народна педагогіка вчила матір співати дитині колискові пісні. Маги повинна знати, що через магичні пісенні формули і обереги, відбувається поєднання світу пращурів і сучасників, йде духовна інформація, виробляється віра та світогляд, що у свою чергу дає дитині розуміння правильності буття, а це вже працює на духовне здоров'я дитини.

На думку Галини Хоткевич ми глибоко реагуємо на спів, тому що саме людина є чудовим музичним інструментом. Вона і приймач, і стерео та передавач, і композитор, і виконавець, і творець, що відображає гармонію Всесвіту. Адже чуємо ми не лише вухом, а й шкірою, м'язами, мозком, а головне - хребтовим стовпом, де кожен хребець "відчуває" той чи інший звук, де відбувається вібрація, звільняються та стимулюються енергетичні канали, діє спілкування.

Коли діти стають старші, вони мають теж обов'язково чути, виховуватися на національних традиціях. Адже збагачення особистості передбачає засвоєння як національних, так і світових надбань культури, адже немає самого по собі загальнолюдського. Воно завжди функціонує завдяки

національному і виявляє себе через призму національного. Глибинне засвоєння, збагачення національного водночас є і засвоєнням загальнолюдського. Практика засвідчує, що найбільш успішно загальнолюдські цінності засвоюються у єдності з національною культурою. Так, пізнання національного мистецтва, зокрема пісенної творчості, допомагає школярам зрозуміти менталітет українського народу, збагнути його неповторність.

У програмах і поурочних методичних розробках для загальноосвітніх шкіл 1-4 класів та 5-8 класів пропонується концепція музичного виховання школярів на основі української національної культури, що полягає у визначенні провідної ролі музичної народної творчості у духовному вихованні дітей, у зверненні до неї крізь призму її зв'язків з духовним, матеріальним та практичним світом людини тощо. Отож, усі уроки музики повинні бути пройняті думкою, що музична творчість українського народу - не в'януча краса його духовної культури

Виходячи з цього програма з музики має тематичну побудову, яка відбиває закономірності і функції музичного мистецтва. Кожна чверть має свою тему, яка послідовно поглиблюючись розвивається від уроку до уроку. Зокрема, програма з музики включає таку тему "Музика мого народу", яка вивчається у I чверті і продовжує вивчатись у II чверті (4 клас). Ця тема дає можливість для ознайомлення та вивчення учнями різних видів музичного фольклору. Ознайомившись з пісенним матеріалом, який пропонує нам програма у даних чвертях, ми побачили, що в I чверті майже не використовуються народні пісні, в основному авторські. А у II чверті вже є в достатній кількості, зокрема такі як: "Ой за гаєм, гаєм", "Ой джигуне, джигуне" (виконання), "Колискова" (слухання) тощо.

Але, на жаль, такого виду як інструментальний фольклор не використовується. Проте вчитель при розучуванні властивості даної теми духовного виховання учнів засобами музичної народної творчості, завжди може включити інструментальний фольклор до уроку музики або і в

проведення будь-якого виховного заходу, пов'язаного з музичною народною творчістю.

Нами розроблено план-конспект уроку з музики з використанням інструментального фольклору, який можна проводити у 4 класі загальноосвітньої школи, де ми пропонуємо ознайомлення з українськими народними інструментами у поєднанні з пісенним та музичним матеріалом. Урок розпочинається тим, що учні входять до кабінету музики під звучання "Подільської польки" у виконанні ансамблю українських народних інструментів, що створює відповідний емоційний настрій учням на весь урок, націлює їх на тему уроку.

Під час повідомлення теми і мети уроку потрібно використовувати віршовані твори про інструменти. А також цікаві розповіді, з яких учні дізнаються історію походження народних інструментів. Вступна бесіда готує дітей до активного засвоєння матеріалу, під час розповіді доцільним буде показ самих інструментів, ілюстрацій. Бесідою вчитель створює відповідний ґрунт - проводить підготовчу роботу для того, щоб учні краще сприйняли під час слухання музики та знайомства з інструментами. Допомагають вчителю в цьому позитивні емоції, що стимулюють діяльність, пошук, мислення, вони дають натхнення, змушують глибше вникати в зміст предмета, явища.

У навчально-виховному процесі позитивні емоції допомагають вчителю активізувати діяльність дітей, підготувати їх до сприймання музичного твору і тим самим зробити процес сприймання більш позитивним. Адже процес сприймання музики є складним, розвиток якого є основою виховання музичної культури школяра. А урок музики покликаний виховувати музичну культуру учня, як необхідну частину його духовної культури. В основі сприймання лежить здатність чути і переживати музичний зміст як художньо-образне відображення дійсності. Сприймання музики - це єдність емоційного і свідомого, а не тільки самотійний вид діяльності на уроці. Його розвиток відбувається у процесі розучування пісень, танців, гри на дитячих музичних інструментах. Від пасивного

слухання до активного сприймання і до активної праці над музичним матеріалом - основний шлях повноцінного сприймання.

На уроці дітям демонструють інструменти, використовують наочність, які супроводжуються розповідями про інструменти. Адже інструменти свідчать про історію, культуру нашого народу. Особливо дітей зацікавить кобза. Бажано на урок запросити кобзаря. Саме його яскравий образ увів би дітей до сприйняття цього інструменту, а його пісні відобразили б історичне значення кобзи. Ознайомлення із сопілкою потрібно розпочати з демонстрації гри. Діти співають пісеньки про сопілку. Також розповідають про скрипку, демонструючи пісні про скрипку у виконанні скрипки. Таким же чином ознайомлюють з бубном, цимбалами, лірою, волинкою, ріжком, тулумбасами, очеретиною.

В кінці уроку кобзар та козак Мамай роздають сувеніри-листівки із зображенням музичних інструментів, саморобні книжечки у вигляді бандури із піснями, в яких згадуються музичні інструменти.

На уроці доцільно використовувати наочність, що сприяє кращому сприйманню дітьми інструментів. Також потрібно використовувати пісні, де згадуються музичні інструменти, а також пісні та мелодії у виконанні нових музичних інструментів.

Обов'язково треба зробити підсумок уроку на таких орієнтованих питаннях: Яка тема уроку? З якими інструментами ми познайомилися? Які пісні, де згадуються ці інструменти ви знаєте? тощо. Домашнє завдання можна задавати такого плану: які мелодії у виконанні цих інструментів, де згадуються ці інструменти? Слухаючи по радіо чи телебаченню троїсті музики, чи народний ансамбль, вміти розпізнати той чи інший інструмент.

2.2. Педагогічне значення українського дитячого фольклору

Як зазначено в "Концепції національного виховання", визначальним є принцип народності виховання, що зумовлює потребу у формуванні насамперед національної свідомості, любові до рідної землі і свого народу.

Один із шляхів духовного відродження України - долучення школярів до

українського літературно-музичного фольклору. В останні роки підвищується інтерес до народної творчості. Так, у школах України впроваджено новий предмет - народознавство, організовують спеціальні фольклорні класи. Проте, на нашу думку, знати й розуміти історію України й народну творчість повинні не тільки учні, які вчаться у фольклорних класах, а й усі, хто живе в Україні, оскільки це - моральний обов'язок будь-якої культурної людини.

У праці "Серце відаю дітям" В.Сухомлинський розповідає про той добродійний вплив, який справило на його вихованців виконання українських народних пісень. Рідна пісня, визначаючи поетичне бачення навколишнього світу, допомогла виховати в дітей естетичне ставлення до природи, тонкість сприймання, емоційну чуйність. Крім того, пісня розкрила перед дітьми рідне слово як величезне духовне багатство українського народу.

Водночас важливо не упустити сенситивний період - молодший шкільний вік, коли діти особливо сприйнятливі до педагогічного впливу, їхній художній смак розвинений ще недостатньо, він тільки формується. І якщо з раннього віку дитина слухає і виконує народні пісні, слух поступово засвоює їхні мелодичні й ритмічні особливості, вони запам'ятовуються, стають звичними, близькими.

Побутують різні жанри української літературно-музичної народної творчості: пісні, частівки, забавлянки, заклички тощо. Так, у простих і ласкавих колискових піснях виражено щире любов до дитини. Колискова пісня, народжена реальними потребами дитячого віку, коли тривалий і міцний сон - умова нормального розвитку, є першим художньо оформленим зверненням до дитини. Наприклад:

Ой щоб спало - щастя мало,
Ой щоб росло - не боліло,
На серденько не кволіло.
Соньки-дрімки в колисоньку,

Добрий розум в голівоньку,
 А рісточки у кісточки,
 Здоров'ячко у сердечко,
 А в роточок говорушку.
 А в ніженьки ходусеньки,
 А в рученьки ладусеньки.

У багатьох колискових піснях є епізоди, пов'язані з тваринами, близькими дитині: котиком, мишкою, бджілкою, наприклад "Котику сіренький", "Ой ну, коту, коточок", "Котик волохатий".

Коліскові пісні мають неабияке педагогічне значення. З перших днів життя дитина слухає мелодію, що сприяє розвитку її музичних здібностей. Під впливом материнського голосу в неї розвиваються естетичні почуття, емоційність: адже вона не тільки слухає голос матері, а й бачить її обличчя, усмішку. Коліскові пісні приваблюють своєю простотою, безпосередністю, ніжністю, співучістю. На їхній основі можна виховати любов до тварин, птахів, комах, естетичне ставлення до природи, що може вплинути на виховання таких важливих моральних рис, як доброта, чуйність.

Розучування колискових пісень корисне і для формування співацьких навичок кантиленного звучання. Крім того, пісні цього жанру, мабуть, більше, ніж інші, можуть бути використані в побуті: дитина проспівує їх, заколисуючи молодшого братика або сестричку.

Виховне значення мають також жартівливі пісеньки. Вони допомагають дитині уважніше засвоювати правила хорошої поведінки, бути терплячою, відучитися вередувати. Наприклад пісенька "Мала білочка":

Мала білочка по ліщині скаче, Білі
 горішки у торбину мече. Плаксивим
 дітям дала по лущинці, А діточкам
 чемним - те, що всерединці.

Жартівливі пісні, як й інші жанри дитячого літературно-музичного фольклору, є незамінним засобом розвитку мовлення дітей. Вони допомагають сформувати естетичний смак, виховати любов до української мови, сприяють розвиткові дитячої творчості.

Більшість жартівливих пісень-забавлянок цікава за змістом, різноманітна за художнім задумом. Події в них відбуваються динамічно, що відповідає психофізіологічним особливостям дітей:

Куєм, куєм ніжку,
Поїдем у доріжку.
Треба коня підкувати,
Будем в баби ночувати.

Завдяки наведеним особливостям забавлянки сприяють розвиткові в дітей почуття ритму, збадьорюють, спонукають до активних дій.

Здавна існують і примовки - короткі, переважно віршовані звернення до тварин, птахів і комах, імітування пташиних голосів. Вони облагороджують серця дітей, об'єднують їх з природою, вчать дбайливо ставитися до всього живого. Стимулюють розвиток творчої фантазії дітей лічилки, які можуть бути потішними й поетичними.

Гаруль, гаруль, гарулька!
Десь там моя зозулька
По полю пролітала
І пір'ячко збирала.

За допомогою лічилок можна розширити словниковий запас дітей, розвинути чутливість до змістових та інтонаційних відтінків слів. Важливо, що діти не тільки використовують лічилки, а й самі їх придумують.

Привертає увагу дітей такий оригінальний жанр народно-літературної

творчості як загадка. Народні загадки розкривають особливості рідної мови, вчать мислити. Але не тільки мисленню й мовленню сприяють загадки. Вони поетизують для дитини навколишній світ, розкривають такі особливі явища, які могли б залишитися непомітними. Наприклад:

Звечора вмирає, вранці оживає.
Хто малюнок на вікні уночі зробив
мені?
Впаде з неба - не розіб'ється,
Впаде в воду - розпливається.

Цікаве заняття для дітей - заучування і промовляння скоромовок: "Роса росить ноги босі", "Ворона проворонила вороненя", "Босий хлопець сіно косить" та ін. Основне значення скоромовок у тому, що вони розвивають у дітей зосереджену увагу й дикцію.

Отже, естетико-педагогічне значення українського дитячого фольклору багатопланове: він сприяє розвитку мислення, мовлення, уяви, вихованню моральних чеснот, емоційної чуйності й почуття гумору.

Список використаної літератури

1. Головинський Г. Композитор і фольклор. - К.: Музична Україна, 1981.
2. Сухомлинський В. Сердце отдаю детям. - К. [Радянська школа, 1988.
3. Гадалова І. Методика викладання музики в початкових класах. - К. 1994.
4. Печерська Е. Уроки музики в початкових класах. - К.: Либідь, 2001.
5. Плахотник Т. Народна пісня в українській сім'ї // Мистецтво та освіта - 2000.
№ 2. - с. 46-48.
6. Дапик А. Вироблення у дітей позитивного ставлення до праці засобами української народної пісні // Мистецтво та освіта. - 1999. № 4. - с. 24-25.
7. Яропуд З. Прилетіла ластівочка. - 2000.
8. Валентина Коротя-Ковальська. Пісенна магія // Мистецтво та освіта. - 2002.
№ 4.-с. 12-13.
9. Ригина Г. Уроки музики в шкільних класах. - Москва. Просвещение, 1979.
10. Українські народні пісні // Упор. Микола Васильович Гордійчук.
— К.:
Муз. Україна, 1987.
11. Прав дук О. Українська музична фольклористика. - К.: Наукова думка, 1978.
12. Апрассина О. Методика музикального виховання в школі.
- М.:
Просвещение, 1983.
13. Бабенко Л. Методи м прийомн формирования интереса к народной музыке у детей младшего школьного возраста. - М.: Музика, 1979.
14. Верховинець В. Весняночка. -К.: Муз.Україна, 1989.
15. Поліщук Ф. Вивчення усної народної творчості. - К.: Муз.Україна, 1983.
16. Дей О. Народно-пісенні жанри. -К: Муз.Україна, 1983.

17. Дитячий фольклор // Упор. Г.Довженок. -К.: Муз.Україна, 1986.
18. Нудьга Г. Українська пісня в світі. - К.: Музична Україна, 1969.
19. Ващенко Г. Виховний ідеал. -Полтава, Полтавський вісник, 1994.
20. Лавров Ф. Кобзарі. -ЇС: Мистецтво, 1980.
21. Воропай О. Звичаї нашого народу. - К., 1991. -Т. 1.
22. Жеплинський Б. Бандуристи повертаються // За вільну Україну. - 22 червня, 1991.

